

Wat werkt?

Onderzoek naar de werkzame elementen van de muzieksculptuur

Door: Jack Verburgt

Foto: Roeland van der Velde

Twintig jaar ervaring met muzieksculpturen in de gezondheidszorg heeft de tijd rijp gemaakt voor de ontwikkeling van een duidelijk herkenbare organisatie waarbinnen uitvoering, onderwijs en onderzoek hun plaats krijgen. Met de oprichting van het LEMS (Landelijk Expertise Centrum Muzieksculpturen) is een half jaar geleden de eerste organisatorische stap gezet door een tiental muziektherapeuten die de methode binnen hun eigen praktijk gebruiken. Scholing en certificatie gaan het pionierstijdperk verlaten. En onderzoek, is het mogelijk de organisatie ook te gebruiken voor een efficiënt en direct aan de praktijk gerelateerd onderzoeksprogramma? En zo ja, hoe? In dit artikel een aanzet.

Inleiding

Iemand maakt met behulp van muziekinstrumenten een beeld (sculptuur) in de therapieruimte dat weergeeft hoe deze cliënt de verschillende personen binnen het gezin en hun onderlinge betrekkingen waarneemt en beleeft. Een dergelijk beeld, een muzikale gezinssculptuur, biedt de muziektherapeut tal van mogelijkheden om inzichten en veranderingsprocessen bij de cliënt op gang te brengen.

Nu, na ruim twintig jaar de methodiek van het werken met muzieksculpturen uitvoerig beschreven is en beproefd, en met de oprichting van het Landelijk Expertisecentrum MuziekSculpturen (LEMS) de organisatorische component een nieuwe vorm krijgt, willen we ons richten op de verdere ontwikkeling van scholing, certificatie en op empirische onderbouwing van de methode. Voor de theoretische onderbouwing van de methode willen we verwijzen naar de publicaties *Werken met gezinssculpturen* (Verburgt, 2007) en *Ik ben ik ben wat jij niet bent en het klinkt zo* (Verburgt, 2015).

Dit artikel gaat over de aanzetten tot empirische onderbouwing vanuit het perspectief van de systeemtheorie en de communicatietheorie, en in het verlengde daarvan de oplossingsgerichte therapie, het psychodrama en de familie-opstellingen van Bert Hellinger. Vanuit deze basis willen we tot een zekere samenhang in de onderzoeksactiviteiten komen. We beschrijven de werkzame elementen en de wijze waarop deze elementen verder onderzocht kunnen worden, zodanig dat er een *body of knowledge* ontstaat, een samenhangend geheel van empirisch verworven kennis.

We beperken ons hier tot het werken met muzieksculpturen als een op zichzelf staande activiteit, die met name door vrijgevestigde muziektherapeuten wordt gebruikt. De toepassingen binnen de ggz en de psychiatrie waarbij het werk met muzieksculpturen deel uitmaakt van een bredere behandeling, blijven hier buiten beschouwing.

We starten met een introductie van de methode. Vervolgens bespreken we een aantal begrippen die ons in staat stellen de werkzame elementen binnen de muzieksculptuur te identifi-

ceren. We sluiten af met de onderzoeksmogelijkheden die ons ter beschikking staan.

Introductie van de Muzikale Gezinssculptuur: **Kijken naar een systeem en systemisch kijken**

Bij een Muzikale Gezinssculptuur (MGS) kijken we naar een entiteit die onder andere in de sociologie en in systeemtheorieën als systeem wordt aangeduid: het gezin kunnen we opvatten als een systeem. Met behulp van muziekinstrumenten wordt in de ruimte een beeld neergezet dat weergeeft hoe iemand de betrekkingen binnen het eigen gezin waarneemt. De maker van de sculptuur kiest voor elk gezinslid een instrument en zet dit op een bepaalde plek in de ruimte. Door de instrumenten te gaan bespelen (vrije improvisatie, muzikale dialogen) worden de betrekkingen niet alleen zichtbaar maar ook hoorbaar, waarmee de tijd, als vierde dimensie in het geheel, betrokken wordt. Tevens kan men interactieprocessen en daarbij behorende emoties waarnemen die de maker van de sculptuur vaak benoemt als parallelproces, dat wil zeggen, als processen die hij of zij ook in het gezin waarnam.

De MGS is tussen 2000 en 2007 ontwikkeld. In de jaren daarna is het werken met muzikale sculpturen geëvolueerd naar een methodiek waarin een thema op een systemische manier wordt bekeken. Daarmee kan elk denkbaar onderwerp als een muzikale sculptuur worden neergezet. De gekozen muziekinstrumenten staan voor elementen die een rol spelen bij het thema dat iemand wil onderzoeken. Hun plaats in de ruimte en ten

IN DIT ARTIKEL

- Beschrijving van de muzieksculptuur als methode voor psychische hulpverlening en ontwikkeling.
- Een aanzet tot een aan de uitvoeringspraktijk gerelateerde, empirische onderbouwing van de muzieksculptuur.
- Inventarisatie van de te onderzoeken elementen en bespreking van mogelijke databronnen.

opzichte van elkaar staan voor de onderlinge betrekkingen van de elementen. Door deze ontwikkeling zijn de toepassingsmogelijkheden veel groter geworden. Een muzieksculptuur die betrekking heeft op een thema dat door de cliënt wordt ingebracht noemen we een Thematische Muzieksculptuur (TMS). Op deze wijze is de muzikale sculptuur geëvolueerd van het kijken naar een systeem tot het systemisch kijken naar een bepaald thema.

” De aanpak met de sculpturen werkte significant effectiever dan de gebruikelijke aanpak

Veronderstelde werkzame elementen

Door gedeelde ervaringen en enkele (pilot)onderzoeken wordt duidelijker wat de specifieke elementen zijn waaraan de methodiek van de muzikale sculpturen haar werking ontleent. We bespreken hier: *Het beeld, Verschillende perspectieven, Analogie waarnemen en ervaren.*

Het beeld

Wij praten en redeneren op een lineaire manier: 'Mijn broer deed dat, ik reageerde zo, mijn vader kwam tussenbeide, wat mij ...'. De ene gebeurtenis (actie) volgt op de andere (reactie). Als we echter naar een sculptuur kijken zien we van alles tegelijk. In een oogopslag krijgen we een indruk van verschillende actie-reactiepatronen tussen de diverse elementen. We

krijgen een indruk van de circulaire processen, waarbij alle elementen tegelijk op elkaar reageren en zowel actie als reactie zijn. Dit driedimensionale beeld, deze sculptuur, biedt meer informatie en meer ruimte voor verandering dan het verhaal van de cliënt. Het vertrekpunt van onze aanpak is dus een ruimtelijk beeld waarin de elementen die een belangrijke rol spelen bij het thema en de samenhang tussen die elementen wordt vormgegeven. Daarmee zet de cliënt het thema, de gedachten en gevoelens daarover, buiten zichzelf neer. Daardoor wordt het zichtbaar en beïnvloedbaar. Een dergelijk beeld maken heeft, ten opzichte van praten over het thema, een aantal voordelen. In het beeld zie je aan de ene kant veel meer dan je zou kunnen vertellen en aan de andere kant word je niet belemmerd door automatische gedachten als 'het kan toch niet', 'waarom doe ik zo moeilijk' of door 'goede raad' van mensen in je omgeving. Deze veronderstelde voordelen worden gestaafd door talrijke ervaringen van therapeuten, commentaren van cliënten en interviews. Hier ligt het eerste aangrijpingspunt voor verdere empirische onderbouwing.

” De methode is stapsgewijs opgezet: exploratie, ontwikkeling van gedragsalternatieven, implementatie en evaluatie

Verschillende perspectieven

Stellen we ons een groep voor waarin een deelnemer diens gezin van herkomst heeft neergezet, bijvoorbeeld een vader, moeder en drie kinderen. Na het neerzetten van de sculptuur kunnen de groepsleden aangeven wat hen opvalt in de sculptuur en welke belevingen dit bij hen oproept. In een volgende stap wordt de sculptuur tot 'klinken' gebracht en delen de spelers de ervaringen, die ze hadden tijdens het musiceren op het instrument dat voor de betreffende persoon is gekozen.

Hiermee wordt de maker van de sculptuur in staat gesteld om kennis te nemen van de manier waarop andere leden van het gezin tegen het gebeuren aan kunnen kijken en welke belevingen dat bij hen oproept. Het beeld als geheel biedt tevens een *helicopterview*, het perspectief van een buitenstaander. De maker van de sculptuur leert mentaliseren, leert zich te verplaatsen in het perspectief van de verschillende gezinsleden. De wijze waarop het gezin wordt waargenomen en beleefd, kan daardoor veranderen. Ook deze veronderstelling wordt gestaafd door ervaring en rapportage en is daarmee het tweede aangrijpingspunt voor verdere empirische onderbouwing.

Analogie waarnemen en ervaren

Als eerste beginnen we met het begrip 'analogie', zoals dit door Smeijsters ontwikkeld werd, als een meta-begrip binnen de vaktherapie, en binnen het kader van het werken met muzieksculpturen is beschreven door Jack Verburt (Verburt,

2007, p. 36): "Interactie en belevingsprocessen die binnen de gezinssculptuur ontstaan zijn vaak analoog aan processen binnen het gezin, zoals deze door de hoofdpersoon (degene die de sculptuur maakt) worden waargenomen en beleefd."

” Door de instrumenten te gaan bespelen worden de betrekkingen niet alleen zichtbaar maar ook hoorbaar

Van analogie in de muziektherapie is sprake als:

- Er een nabijheid en afstand tot de werkelijkheid bestaat.
- De nabijheid het gevolg is van het feit dat het gebeuren in de muziektherapie in essentie gelijk is aan het gebeuren buiten de muziektherapie, hetgeen blijkt uit:
  - Het gegeven dat een buitenmuzikale handeling binnen de muzikale context plaatsvindt. Bijvoorbeeld wanneer iemand buiten de muziektherapie in een isolement verkeert en binnen de muziektherapie niet meedoet of zich anderszins isoleert.
  - Het feit dat muzikale elementen bijvoorbeeld maat, ritme en melodie een symbolische equivalent zijn van de expressieve kenmerken van een buitenmuzikale handeling, bijvoorbeeld wanneer iemand die niet in staat is gevoelens te uiten, binnen de muziektherapie zeer vlak, niet expressief, speelt.
- Er muzikale processen mogelijk zijn die overeenkomsten vertonen met psychische processen die tot ontwikkeling of verbetering leiden.

Het begrip 'analogie' toegepast op het werken met sculpturen

De sculptuur wordt tot klinken gebracht en daarmee gaat de dimensie van de tijd een rol spelen. Men kan spreken van een vierdimensionaal beeld. Bij analogie gaat het om overeenkomsten en wel de overeenkomsten tussen de waarneming en beleving binnen de tot klinken gebrachte structuur en parallelprocessen binnen het gezin van degene die de sculptuur maakt. Bij de improvisatie van de mensen die de verschillende gezinsleden 'verklanken' binnen de context van de gezinssculptuur en de nabespreking daarvan, zien we steeds interacties en belevingen naar voren komen die de maker herkent uit het verleden.

Door binnen de muzieksculptuur te gaan experimenteren, kan iemand daadwerkelijk nieuw gedrag, andere belevingen en andere gedachten ontwikkelen die hem of haar in staat stellen zich anders te verhouden tot het verleden. Bijvoorbeeld: een persoon die in het dagelijks leven niet gewend is weerwoord te geven kan in een muzikaal samenspel met een ander persoon, in een muzikale dialoog, tegenspel te bieden. Anders gezegd, er zijn overeenkomsten tussen therapeutische processen en de processen waarvoor de cliënt naar deze therapie komt. Deze vooronderstelling ligt aan de basis van het werken met de TMS. Steeds opnieuw wekt het verbazing wanneer de parallelprocessen worden waargenomen. Dit is ons derde werkzame element.

Hoe kunnen we deze drie werkzame elementen onderzoeken? De diverse manieren waarop muziektherapeuten met de sculpturen werken, bieden ons verschillende mogelijkheden.

Bronnen voor empirische onderbouwing

TMS individueel, TMS Persoonlijke ontwikkeling groepsgericht, Dossier-onderzoek

TMS individueel

Wanneer iemand beter wil kunnen omgaan met een probleem dat gekoppeld is aan een bepaalde situatie of taak, kan hij of zij een individueel geprotocolleerd coachingtraject volgen. De focus ligt daarbij op de als problematisch ervaren situatie of taak en start met het maken van een sculptuur waarbinnen de aspecten die de cliënt als belangrijk ervaart, worden neergezet. De hiervoor ontwikkelde methode is stapsgewijs opgezet: exploratie, ontwikkeling van gedragsalternatieven en ten slotte implementatie en evaluatie. De methode bestaat zes sessies. Elke sessie heeft een eigen aanpak en alle mogelijke uitkomsten van het traject zijn in kaart gebracht (Verburgt, 2010, 61-65). De structuur en korte looptijd van het traject bieden mogelijkheden om doelgericht data te verzamelen. Het onderzoek kan gericht zijn op de betekenis en de werkzaamheid van de sculptuur als beeld en op de toegevoegde waarde van de muzikale dialogen die binnen het coachingtraject worden gebruikt om het veranderingsproces richting en kracht te geven.

TMS, Persoonlijke ontwikkeling groepsgericht

De TMS leent zich uitstekend voor het ontwikkelen van persoonlijke vaardigheden, zoals mentaliseren, reflecteren of het maken van keuzes. De groepsaanpak biedt goede mogelijkheden om met nul- en eindmetingen, gestructureerde interviews, video-opnames en dergelijke kwalitatief en kwantitatief onderzoek te doen.

” De sculptuur wordt tot klinken gebracht en daarmee gaat de dimensie van de tijd een rol spelen; een vierdimensionaal beeld

Monica Wagner heeft in dit kader een onderzoek gedaan naar het ontwikkelen van zelfreflectie bij studenten, waarbij, in een *Randomised Control Design* (RCT), de gangbare vorm van scholing op dit gebied werd vergeleken met een aanpak waarin het werken met muzikale sculpturen centraal stond. Daarbij bleek onder meer dat de aanpak met de sculpturen significant effectiever werkte dan de gebruikelijke. Daarmee is ons eerste wetenschappelijke resultaat een feit. Daarnaast leverde het onderzoek ook nog een schat aan kwalitatieve en kwantitatieve gegevens op. Met dit soort onderzoek kunnen we de mogelijkheden van het werken met muzieksculpturen toespitsen en empirisch onderbouwen.

Dossier-onderzoek

Jack Verburgt heeft geëxperimenteerd met geprotocolleerde formulieren voor sessieverlagen, een nulmeting aan het begin van een traject en geprotocolleerde verslagvormen die door de cliënt zelf worden ingevuld. Met deze aanpak is het mogelijk kwalitatief en kwantitatief onderzoek te doen naar de werkzame elementen, als de cliënt daarmee akkoord gaat. Wanneer we bijvoorbeeld, na het onderzochte traject, de nulmeting herhalen, krijgen we informatie over de mate waarin het traject de cliënt heeft gebracht hij of zij wenste.

” Het beeld als geheel biedt een *helicopterview*, het perspectief van een buitenstaander

In 2006 is er reeds een pilot-onderzoek gedaan naar het effect van de MGS door Heidi Hogewind. Daarbij werd onderzocht of de betrokken cliënten direct na de sculptuursessie en enkele weken later bij zichzelf verschillen zagen in voelen, denken en doen, voor zover gerelateerd aan hetgeen zich bij het maken van de sculptuur had afgespeeld.

Met de oprichting van het Landelijk Expertisecentrum MuziekSculpturen (LEMS) is ook de ontwikkeling van een samenhangend onderzoeksbeleid voor het werken met de Muzieksculpturen een stap dichterbij gekomen. ■

OVER DE AUTEUR

Jack Verburgt, in 1983 als pedagoog afgestudeerd aan de Radboud Universiteit Nijmegen, voltooide in 1989 zijn studie muziektherapie aan de Artez Hogeschool in Enschede. Vanaf 1989 was hij werkzaam als muziektherapeut voor Pro Persona en GGZ Oost-Brabant. Sinds 2016 is hij verbonden aan de praktijk van Monica Wagner: Perspectief In-Zicht. Hij heeft een twintigtal publicaties op zijn naam staan, onder andere over het werken met muzikale sculpturen, en muziektherapie bij persoonlijkheidsstoornissen, ouderen en vluchtelingen.

E: Verburgt1956@gmail.com

Literatuur

- Deursen, I. van, Eggen, S. & Verburgt, J. (2015) *Ik ben, ik ben wat jij niet bent ... en het klinkt zo*. Nijmegen: eigen beheer.
- Hogewind, H. (2006) *Gezin in muziek; Een kwalitatieve effectstudie naar de Muzikale Familiesculptuur in de behandeling van cliënten met persoonlijkheidsproblematiek*, Afstudeeronderzoek HAN.
- Laansma, M. (2021) Een kwestie van positie: Muzieksculptuur in beeld. *Tijdschrift Voor Vaktherapie*, 17(1), p. 45-49.
- Verburgt, J. (2007) *Werken met muzikale gezinssculpturen*. Wolfheze: De Gelderse Roos.
- Verburgt, J. (2010) *Muziek en schema, schema en muziek*. Wolfheze: Pro Persona en Nijmegen: HAN.
- Verburgt, J. (2021) *Liefde op het eerste gezicht*. *Reliëf*, 22(1), p. 12-15.

SAVE THE DATE

Dit artikel is verschenen in:

Tijdschrift voor vaktherapie

2022/1 Jaargang 18

Theorie, onderzoek, praktijk

Oplage: ca. 4.500 ex.

ISSN 1871-5052

Copyright

© Tijdschrift voor vaktherapie 2022.

Onder de volgende voorwaarden bent u vrij om materiaal uit het Tijdschrift voor vaktherapie te delen met (toekomstige) vakgenoten en andere professionals in het kader van kennisdeling:

- Het materiaal is niet bewerkt.
- Er is geen sprake van een commercieel oogmerk.
- Vermelding van:
  - het Tijdschrift voor vaktherapie als bron;
  - de betreffende auteur(s);
  - de titel van het betreffende artikel;
  - de betreffende editie, jaargang en paginanummers.

In alle andere gevallen is voorafgaand toestemming van de redactie nodig.

Missie

Het Tijdschrift voor vaktherapie is bedoeld voor vaktherapeuten en andere professionals die met vaktherapie te maken hebben.

Het Tijdschrift voor vaktherapie publiceert artikelen over theorie, onderzoek en praktijk op het gebied van vaktherapie: beeldende therapie, danstherapie, dramatherapie, muziektherapie, psychomotorische therapie, psychomotorische kindtherapie en speltherapie. Het Tijdschrift dient in de bredere zin

de verspreiding van kennis over de verschillende vaktherapeutische beroepen binnen de diverse werkvelden. Daarnaast wil het Tijdschrift aanzetten tot kritische discussie. Aan de orde komen bijdragen over vaktherapie in engere zin. Ook relevante theoretische bijdragen of onderzoeken op andere gebieden dan vaktherapie worden geplaatst. Daarnaast biedt het Tijdschrift voor vaktherapie ruimte voor artikelen over de inhoud en positie van de vaktherapeutische beroepen, opleidingen, buitenlandse ontwikkelingen en recent verschenen literatuur.

Uitgever

Het Tijdschrift voor vaktherapie is een uitgave van de FVB (Federatie Vaktherapeutische Beroepen). Hierbij zijn aangesloten: Nederlandse Vereniging voor Beeldende therapie; Nederlandse Vereniging voor Danstherapie; Nederlandse Vereniging voor Dramatherapie; Nederlandse Vereniging voor Muziektherapie; Nederlandse Vereniging voor Psychomotorische therapie; Nederlandse Vereniging voor Psychomotorische Kindertherapie; Nederlandse Vereniging van Speltherapeuten.

Ontwerp

Ontwerpburo Suggestie & Illusie

Hoofdredactie

Meertine Laansma, Corinne van Scheppingen, Angélique de Waard, Susanne van der Lugt (bladcoördinator)

Redactieraad

Jooske van Busschbach, Suzanne Haeyen, Artur Jaschke, Martine Noordegraaf, Anne Ponstein, Anna-Eva Prick, Gerben Roefs, Céline Schweizer

Abonnement

Leden van de beroepsverenigingen ontvangen het tijdschrift gratis. Geïnteresseerden kunnen zich abonneren op het Tijdschrift voor vaktherapie. Zie fvb.vaktherapie.nl/abonnee-woorden.

Redactie-adres

FVB

T.a.v. Tijdschrift voor vaktherapie

Faveling 253

3524 BN Utrecht

T: (030) 28 00 432

E: tijdschrift@vaktherapie.nl

Kopij

Richtlijnen voor kopij kunt u op de website vinden: fvb.vaktherapie.nl/richtlijnen-voor-bijdragen. Kopij of een idee voor een bijdrage kunt u mailen aan tijdschrift@vaktherapie.nl.

De redactie doet haar uiterste best artikelen op kwaliteit, verantwoording en bruikbaarheid te toetsen. Zij is echter niet aansprakelijk op de inhoud.

